

Inleiding

Wat eigenlijk het onderwerp van dit deel van het onderzoek zal vormen is tot op zekere hoogte al gegeven in het voorafgaande,¹ in zoverre als dit in de vorm van contemplatie² een bepaalde kant van het begrip zichtbaar liet worden. Ik heb daarom in het eerste deel van de verhandeling het begrip niet zozeer voorondersteld, als wel laten ontstaan door te trachten mij binnen het fenomeen te oriënteren. Ik heb daarbij een onbekende grootheid gevonden, een standpunt, dat datgene bleek te zijn wat typerend voor Socrates moet zijn geweest. Dit standpunt heb ik ironie genoemd; maar de naam ervoor is in het eerste deel van de verhandeling minder belangrijk: hoofdzak is dat er geen enkel moment, geen enkele trek over het hoofd is gezien, alsook dat al die momenten en trekken zich tot een geheel hebben samengevoegd. Over de vraag of dit standpunt ironie is, zal pas nu worden beslist, wanneer ik namelijk bij de ontwikkeling van het begrip ook zal komen tot het moment waarbij Socrates moet passen, vooropgesteld dat zijn standpunt inderdaad ironie was. Maar terwijl ik mij in het eerste deel alleen met Socrates bezighield, zal bij de ontwikkeling van het begrip blijken in welke zin hij een moment in de wordingsgeschiedenis van het begrip is, met andere woorden, het zal blijken of het begrip ironie in zijn volledigheid is gegeven met de figuur Socrates, of dat er wel-

1 Van de oorspronkelijke uitgave van Kierkegaards proefschrift is hier alleen het tweede deel 'Over het begrip ironie' vertaald. Kierkegaard verwijst naar het eerste deel.

2 Contemplatie hier in de zin van geschiedkundige beschouwingwijze, waarbij het, anders dan bij de dialectische of speculatieve beschouwingwijze, om de innerlijke samenhang van de gebeurtenissen te doen is.

licht nog andere vormen zijn waarin het optreedt, die ook in aanmerking moeten worden genomen voordat men kan zeggen dat het begrip voldoende is doorgrond. Terwijl daarom in het eerste deel het begrip steeds op de achtergrond zweefde, met een voortdurende drang gestalte aan te nemen in het fenomeen, zal in dit deel van de verhandeling het optreden van het begrip als fenomeen, als een voortdurende mogelijkheid om onder ons te wonen,³ de ontwikkeling vergezellen. Deze twee momenten zijn niet te scheiden; want als het begrip niet in het fenomeen aanwezig was, of juist, als het fenomeen pas begrijpelijk, pas werkelijk was in en met het begrip, en als het fenomeen niet in het begrip aanwezig was, of juist, als het begrip pas begrijpelijk, pas werkelijk was in en met het fenomeen, dan was alle kennis onmogelijk, doordat ik in het ene geval de waarheid zou ontberen, in het andere de werkelijkheid. Als nu de ironie een subjectiviteitsbepaling is, dan zal men terstond de noodzaak inzien van twee verschijningsvormen van dit begrip; en de werkelijkheid heeft met beide ook een naam verknoopt. De eerste is uit de aard der zaak die waar de subjectiviteit voor het eerst in de wereldgeschiedenis haar recht doet gelden. Hier hebben we Socrates, dat wil zeggen hiermee wordt ons gewezen waar we het begrip ironie in zijn historische optreden moeten zoeken. Maar nadat de subjectiviteit zich in de wereld vertoond had, verdween ze vervolgens niet weer spoorloos, de wereld zonk niet weer terug in haar vroegere ontwikkelingsvorm, integendeel, het oude verdween en alle dingen werden nieuw.⁴ Wil er zich nu nog een nieuwe verschijningsvorm van de ironie kunnen aandienen, dan zal daarvoor nodig zijn dat de subjectiviteit zich in een nog hogere vorm doet gelden. Dat moet dan een subjectiviteit in het kwadraat zijn, een subjectiviteit van de subjectiviteit, corresponderend met de reflectie van de reflectie. Hiermee zijn we opnieuw wereldhistorisch georiënteerd, we worden namelijk verwezen naar de ontwikkeling die de nieuwere filo-

3 Cf. Johannes 1:14.

4 Cf. Openbaring 21:5.

sofie is ten deel gevallen in Kant⁵ en die haar voleinding heeft gevonden in Fichte,⁶ en nog nader naar de standpunten die na Fichte hebben getracht die subjectiviteit in de tweede macht tot gelding te brengen. Dat dit juist is laat de werkelijkheid ook zien, want hier treffen we opnieuw de ironie aan. Maar daar dit standpunt een gepotentieerd subjectief bewustzijn is, volgt daaruit dat dit bewustzijn zich de ironie duidelijk en bepaaldelijk bewust wordt, dat het de ironie als zijn standpunt uitspreekt. Dit gebeurde nu ook bij Fr. Schlegel,⁷ die de ironie in relatie tot de werkelijkheid tot gelding zocht te brengen; bij Tieck,⁸ die datzelfde in de poëzie trachtte te doen; bij Solger,⁹ die zich van dit standpunt esthetisch en filosofisch reenschap gaf. Ten slotte vond hier ook de ironie haar meester in Hegel.¹⁰ Terwijl de eerste vorm van de ironie niet werd bestreden, maar gepacificeerd doordat de subjectiviteit recht werd gedaan, werd de tweede vorm bestreden en vernietigd; want aangezien deze geen bestaansrecht had, kon hem alleen recht wedervaren doordat hij werd opgeheven.

Is men nu door deze beschouwingen toereikend georiënteerd met betrekking tot de geschiedenis van het begrip ironie,

5	Immanuel Kant (1724–1804), grondlegger van het criticisme.		
6	Johann Gottlieb Fichte (1762–1814), voortzetter van het werk van Kant volgens de 'apriorisch-dialectische' methode, met als uitgangspunt het Ik.		natuurgevoel en een voorliefde voor de middeleeuwen; samen met August Wilhelm Schlegel (1767–1845), broer van Friedrich, vertaalde hij Shakespeare.
7	Friedrich Schlegel (1772–1829), een van de stichters van de Duitse romantische school en schrijver van de roman <i>Lucinde</i> (1799), het evangelie van het Jonge Duitsland.	9	Karl Wilhelm Ferdinand Solger (1780–1819), estheet, leerling van Fichte en Schelling, hoogleraar filosofie te Berlijn; vooral bekend om zijn <i>Vorlesungen über Ästhetik</i> (1829).
8	Johann Ludwig Tieck (1773–1853), een van de stichters van de Duitse romantische school, schrijver van gedichten en novellen, gekenmerkt door	10	Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831), grondlegger van het panlogisme, dat de onafhankelijke rede opvat als het absolute principe van de werkelijkheid, die in een alomvattend systeem moet worden samengevat.

daarmee is allerm minst gezegd dat een interpretatie van dit begrip, voorzover ze steun en houvast zoekt in de vroegere uiteenzettingen, niet met moeilijkheden gepaard gaat. Voorzover men namelijk een volledige en coherente uiteenzetting van dit begrip zoekt, zal men spoedig tot de ontdekking komen dat het een merkwaardige geschiedenis, of liever geen geschiedenis heeft. In de periode na Fichte, waarin het bij uitstek geldend werd gemaakt, vindt men het steeds weer genoemd, steeds weer aangeduid, steeds weer voorondersteld. Zoekt men daarentegen een duidelijke uitwerking van het begrip, dan zoekt men tevergeefs.* Solger klaagt erover dat A.W. von Schlegel in zijn *Vorlesungen über dramatische Kunst und Litteratur*,¹¹ waar men de adequate informatie in eerste instantie mag verwachten te vinden, haar slechts op één plaats vluchtig aanduidt. Hegel** klaagt erover dat het Solger evenzo vergaan is, en Tieck niet beter. En daar allen klagen, waarom dan ook niet ik? Ik klaag erover dat het Hegel andersom is vergaan. Op dat punt in al zijn systemen waar men een uitwerking van de ironie zou kunnen verwachten vindt men haar genoemd;¹²

* *Solgers nachgelassene Schriften und Briefwechsel*, bezorgd door Tieck en Fr. v. Raumer;¹³ dl. 2, p. 514 (in een beoordeling van Schlegels *Vorlesungen*): 'Recensent dezes vond het hoogst opvallend, de ironie, waarin hij het ware middelpunt der ganse dramatische kunst ziet, zodat ze ook bij de filosofische dialoog, wil die enigermate dramatisch zijn, niet kan worden ontbeerd, in het gehele werk slechts eenmaal vermeld te vinden (dl. 2, afd. 2, p. 72), en nog bovendien om haar elke inmenging in het eigenlijke tragische¹⁴ te verbieden; en toch herinnert hij zich vroegere uitspraken van de auteur, die deze ideeën althans dicht leken te benaderen. Maar de ironie is ook precies het tegendeel van die levenshouding waarin ernst en scherts, zoals de auteur deze verstaat, wortelen.'

11 Heidelberg 1809–1811; Solgers recensie van dit werk is te vinden in zijn *Nachgelassene Schriften* II 493–628.

12 Belangrijkste plaats: *Grundlinien der Philosophie des Rechts*

§ 140, *Werke* VIII (*Jub.* VII 219 e.v.)

13 *Solgers nachgelassene Schriften und Briefwechsel*, bezorgd door Ludwig Tieck en Friedrich von Raumer, 2 delen, Leipzig 1826.

maar ook al zou men, gesteld dat men het allemaal liet drukken, moeten toegeven dat Hegel heel wat over de ironie heeft gezegd, anderszins is het toch niet veel, want hij zegt overal zo ongeveer hetzelfde. Daar komt bij dat hij zijn aanval richt tegen de afzonderlijke, vaak sterk uiteenlopende gedachten die men met dit woord heeft verknoopt, met als gevolg dat, aangezien het taalgebruik niet constant is, zijn polemieken niet altijd even doorzichtig is. Overigens is het beslist niet zo dat ik met recht over Hegel kan klagen in dezelfde zin waarin Hegel over zijn voorgangers klaagt. Met name staan er voortreffelijke opmerkingen in de bespreking van Solgers nagelaten geschriften, te vinden in deel 16 van zijn verzamelde werken. En ook al zijn de presentatie en de karakterisering van negatieve standpunten (want hierbij geldt, met name van de karakterisering: *loquere, ut videam te*)¹⁵ niet altijd even volledig en rijk aan inhoud als men zou kunnen wensen, Hegel weet er des te beter raad mee, en in zoverre draagt de positiviteit die hij tot gelding brengt indirect tot hun karakterisering bij. Terwijl de Schlegels en Tieck hun grootste betekenis hadden door de

** *Hegels Werke*, dl. 16, p. 492¹⁶ (in een bespreking van Solgers nagelaten geschriften): 'Hetzelfde is Solger overkomen; in de speculatieve uiteenzettingen van de hoogste idee, die hij in bovengenoemde verhandeling met de diepste intellectuele ernst geeft, vermeldt hij de ironie in het geheel niet, haar, die met de begeestering als het ware een tweeënheid vormt en in wier diepte kunst, religie en filosofie identiek zouden zijn. Juist daar, zou men gemeend hebben, zou de plaats moeten zijn waar duidelijk werd gemaakt hoe het met het voorname mysterie, de grote onbekende — de ironie — in wijsgerig opzicht gesteld was.' — Zie voor Hegels commentaar op Tieck te zelfder plaatse.

14 Bij Solger: *das eigentlich Tragische*.

15 Spreek, opdat ik u kan zien; een bij Kierkegaard meermalen voorkomend *bon mot*, misschien uit een Latijnse komedie.

16 Hegel, *Über 'Solger's nachgelassene Schriften und Briefwechsel'*, *Werke* xv1 492 (*Jub.* xx 188).

polemiek waarmee ze een voorafgaande ontwikkeling tenietdeden en terwijl precies om die reden hun standpunt wat verbrokkeld uitviel, aangezien het geen veldslag was die ze wonnen, maar een lange reeks van schermutselingen, heeft Hegel daarentegen absolute betekenis door het feit dat hij in zijn positieve totaalbeschouwing de polemische preutsheid overwint, die, net als koningin Brynhilds maagdelijkheid,¹⁷ een meer dan gewone echtgenoot vereiste, een held als Sigurd nodig had om te worden bedwongen. Ook bij J. Paul¹⁸ is er vaak sprake van ironie, ook in zijn *Aesthetik*¹⁹ is het een en ander te vinden, hoewel zonder filosofisch of echt esthetisch gezag. Hij spreekt überhaupt als estheet meer vanuit een rijke esthetische ervaring dan dat hij zijn esthetisch standpunt in eigenlijke zin onderbouwt. Voor hem zijn ernst, humor, luim als het ware verschillende talen, en zijn schildering beperkt zich ertoe dat hij dezelfde gedachte ironisch, humoristisch of in de taal van scherts en luim tot uiting brengt, ongeveer zoals wanneer Fr. Baader²⁰ soms, na een aantal mystieke stellingen te hebben geformuleerd, nu die formulering in het mystieke vertaalt.

Maar daar het begrip ironie op die manier vaak een verschillende betekenis heeft gekregen, komt het erop aan dat men het niet bewust of onbewust volkomen willekeurig gaat gebruiken, komt het erop aan dat men, het algemeen spraakgebruik volgend, tot het inzicht komt dat de verschillende betekenissen die het begrip in de loop der tijden heeft gekregen er toch allemaal onder passen.

17 Cf. *Volsungasaga*, bezorgd door C. C. Rafn, Kopenhagen 1822, 74 e.v.

18 Johann Paul Friedrich Richter, zich noemende Jean Paul (1763–1825), geliefd schrijver van fantasierijke romans.

19 Jean Paul, *Vorschule der Ästhe-*

tik, Sämmtliche Werke, Berlijn 1827, XLI 199 e.v.

20 Franz Xaver von Baader (1765–1841), mystiek gericht wijsgeer en theosoof; bij zijn vermelding alhier kan worden gedacht aan zijn *Vorlesungen über speculative Dogmatik, Sämmtliche*